

Blir det fler jobb i industrin 2010?

ANDERS RUNE

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	2
Inledning	4
Trenden nedåt för industrin under 2000-talets första årtionde	5
Sys­sel­ät­tingen följer kortsiktigt konjunkturen men	6
... var finns de nya jobben?	7
Fortsatt mycket låg efterfrågan på yrkesarbetare.....	10
Tekniker/ingenjörer inte lika trång sektor som tidigare.....	11
Blir det fler jobb 2010?	12
Sys­sel­ät­ning och behov av arbetskraft i ett längre perspektiv	13
Låg risk överhettad arbetsmarknad även på längre sikt.....	14

SAMMANFATTNING

På kort tid har teknikföretag i Sverige minskat antalet anställda med 50 000 personer. Hittills under 2000-talets första årtionde har 100 000 jobb eller en fjärdedel försvunnit netto. 2010-talet inleds nu med en fortsatt minskning i antalet anställda och nedgången fortsätter även om konjunkturen vänder upp.

En del av förklaringen till den nedåtgående trenden är att det skett en förändring där antalet arbetstillfällen inte försvunnit, utan alltmer utförs av andra, i Sverige eller utomlands. Att industrin minskat andelen direktanställda och ökat inköpen innebär i sak ingen förändring av industrins betydelse.

I det kortare perspektivet är utsikterna för jobben entydigt negativa och av den djupa lågkonjunkturen mer eller mindre förbestämda. Det blir därför inga fler nya jobb netto år 2010. Hoppet om nya jobb brukar ofta ställas mer på små och mindre än på de stora företagen. Rapporten visar dock att efterfrågetrycket också för de små företagen är kvar i botten, här finns inte ännu någon tidig indikation på en i framtiden kommande förbättring av arbetsmarknaden. För de stora internationellt verkssamma företagen har däremot en viss vändning i efterfrågan skett. I båda fallen är dock resursutnyttjandet fortsatt på historisk bottennivå och med stora outnyttjade produktionsresurser kommer därför också jobben att dröja. Stora företag kommer av kapacitetsskäl att lägga ned anläggningar och fler försäljningar eller sammanslagningar av verksamheter är att vänta.

Ett antal faktorer samverkar nu till att fördröjningen mellan en förbättring på arbetsmarknaden och en förhoppningsvis bättre konjunktur riskerar att bli jämförelsevis lång. När konjunkturen förbättras utan att det blir fler jobb netto bör detta inte sammanväxlas med begrepp som ”jobless growth”, dvs tillväxt utan jobb.

Det rätta svaret varför det nu inte blir fler jobb är i det korta perspektivet i allt väsentligt relaterat till konjunkturen. Skulle det sedan inte heller på längre sikt bli en förbättring kommer förklaringen vara att tillväxten helt enkelt visat sig varit för svag. Problemet måste i tid angripas genom att på olika sätt underlätta så att företag i större omfattning kan växa i Sverige. Svenska teknikföretag har mätt under lång tid haft en produktivitetstillväxt på igenomsnitt (och beroende på hur man mäter) 4,5 till 5 procent per år. Räknar vi här produktiviteten som förändringen i produktionsvolym per anställd är det lätt att inse att produktionen långsiktigt måste öka mer än de 4,5-5 procent per år för att antalet anställda också långsiktigt skall öka. Om tillväxten i ekonomin är tillräckligt hög så ökar också antalet arbetstagare.

Om många gärna talar om ”jobless growth” när konjunkturen börjar gå upp kommer också regelmässigt en del hävda att snart har vi brist på personal och nu måste en kommande överhettning motverkas. Bristen på personal följer visserligen med

i konjunktorens svängningar, men som tydligt visas i rapporten är den risken låg. Frågan har heller inte varit aktuell hittills under 2000-talet. Bortsett från millenni-umskiftets tillskapade brist under IT-boomen, så har någon mer omfattande brist i industrin inte uppstått de senaste 20 åren.

En i jämförelse med tidigare bättre fungerande arbetsmarknad/lönebildning har tillsammans med andra faktorer bidragit till förändringen. Globaliseringen och svensk industris fokus på ökad flexibilitet och anpassning till nya förutsättningar är här de viktigaste faktorer som aktivt motverkar en överhettning på arbetsmarknaden. Ser vi framåt är slutsatsen att risken för en överhettad arbetsmarknad för industrin i Sverige är fortsatt låg och detta även i en bättre konjunktur och sett på lite längre sikt.

- Antalet jobb minskar också i år, trots att konjunkturen förbättras.
- Nedgången förklaras dels av att jobben mer regelmässigt släpar efter dels av att resursutnyttjandet är rekordlågt.
- Därtill är de små företagen längre från en uppgång i efterfrågan jämfört med storföretagen, vilket ökar eftersläpningen.
- Stora företag kommer av kapacitetsskäl att lägga ned eller sälja anläggningar, vilket riskerar få fortsatt negativ effekt på antalet jobb i Sverige.
- Bristen på personal svänger visserligen med konjunkturen, men sambandet är uttunnat.
- En svensk modell alltmer inriktad på ökad flexibilitet och anpassningsförmåga har tillsammans med globaliseringen tydligt minskat risken för en överhettad arbetsmarknad när konjunkturen är stark.
- Risken för en för industrin i Sverige överhettad arbetsmarknad är fortsatt låg även i en bättre konjunktur framöver och sett på lite längre sikt.

INLEDNING

Den här rapporten fokuserar på frågan om hur det kan komma att bli med industrijobben i Sverige efter finanskraschen. Vad är realistiskt att räkna med på kort sikt och vilka frågor kan vara avgörande på lite längre sikt?

Efter den i modern tid utan jämförelse kraftigaste och mest omfattande lågkonjunktur som industriländerna genomgår efter finanskraschen är det lätt att inse att det är en lång väg upp från botten. Världsekonomin kommer några år framåt i hög grad att präglas av de av krisen förändrade förutsättningarna. Att vi skulle få en snabb återgång till vad som tidigare uppfattats som normalt är mindre troligt. Att många nationalekonomer när de gör sina prognoser inför 2010-talet (utan närmare eftertanke kan tyckas) räknar med att såväl den ekonomiska tillväxten som arbetsmarknaden återgår till tidigare uppmätta trender kan visas sig vara en felaktig och missvisande utgångspunkt. Det förefaller naivt att räkna med ett kortare ”hack i kurvan” och troligt är inte heller ett längre förlopp där allt i slutänden återställs som om inget egentligen hänt.

Ett nytt begrepp ”new normal” har på senare tid använts och det förefaller bättre illustrera vad som kan komma att gälla framöver. Och erfarenheterna från tidigare kriser (även om de i sak varit helt annorlunda) som exempelvis varvskrisen på 1970-talet, kostnadskriserna inför 80-talet och vid övergången till 90-talet eller millenniumskiftets IT-krasch, är att det därefter mer visade sig vara nya förutsättningar som fick ökad betydelse. De jobb som försvann kom i stor utsträckning inte tillbaka. Kompetensen kunde i många fall matchas mot nya arbetstillfällen, men många blev också kvar i mer permanent arbetslöshet eller förtidspensionerades.

Rapporten utgår från den dagsaktuella situation just när 2010-talet inleds och där i det kortare perspektivet sysselsättningen mest avgörs av konjunkturen. I ett längre perspektiv blir det mer avgörande hur vi hanterar grundläggande strukturella förändringar, dvs. förändringar som på ett mer irreversibelt sätt ändrat förutsättningarna.

Teknikföretagen har under lång tid och på nära håll följt konjunkturen inom industrin och vi har för denna rapport tagit fram ett material som tidigare inte publicerats på ett sammanhållet sätt. Vi visar i rapporten hur företagen utnyttjat sin produktionskapacitet och även hur de uppfattar att brist på nyckelpersonal varierat över tiden. Utvecklingen för de stora företagen kan här direkt jämförelse med den för små företag. En intressant fråga är ju var fler nya jobb kan förväntas tillkomma framöver? Det är vanligt med påståenden om att de framtida jobben mer eller mindre enbart skulle finnas i mindre och små företag och inte i storföretagen. Detta i vart fall om man räknar antal arbetstillfällen netto. Vi vill med denna rapport påvisa att detta är en förenklad och i sak delvis missvisande bild. De stora företagens verkliga betydelse kommer i många fall inte fram, och den inbördes samverkan mellan små och stora företag underskattas ofta.

I det korta perspektivet förklaras varför vi kan få tillväxt utan att det blir fler jobb och därefter behandlas frågan om hur stor risken för överhettning på arbetsmarknaden kan antas vara i ett längre perspektiv.

Trenden nedåt för industrin under 2000-talets första årtionde

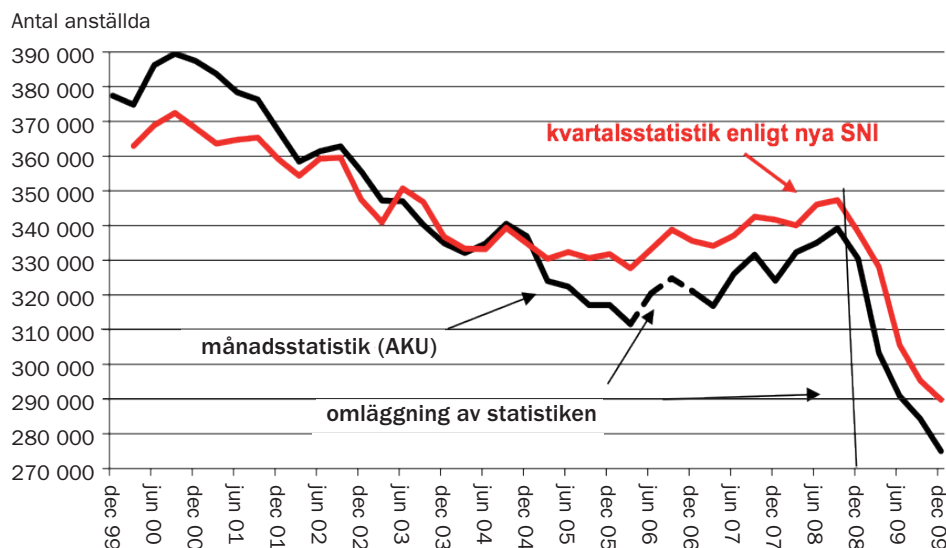
Antalet direkt anställda i industrin har trendmässigt sjunkit under en längre tid. Detta samtidigt som sysselsättningen svängt upp och ned i takt med konjunkturen, låt vara med en tidsmässig fördröjning.

Den trendmässiga nedgången kan sägas ha två huvudförklaringar. Den ena är den fortlöpande specialisering som sker där den egna förädlingen blivit en allt mindre del i takt med en ökad andel inköp och ökad handel internationellt. Svenska teknikföretag har idag en egen förädling motsvarande 20-25 procent av försäljningsvärdet mot tidigare det dubbla (nivån var runt 45 procent fram till mitten 1970-talet). Detta skall i första hand ses som en förändring där mängden arbete inte minskat. Emellertid utförs arbetet av andra än egna anställda, i Sverige eller utomlands. Aktuella exempel är IT-konsulter, transporter eller kontorservice som i ökad omfattning köps in från olika specialister istället för att som tidigare utförts i egen regi. Att industrin minskat andelen direktanställda och ökat inköpen innebär i sak ingen förändring av industrins betydelse. I en allt mer globaliserad värld ökar handeln över gränserna även med tjänster, så en fortsatt specialisering utöver nationella gränser som vi redan sett i handeln med varor, är här att vänta.

Den andra förklaringen till nedgången är att tillväxten i industrin trendmässigt helt enkelt varit för svag för att motverka en nedgång i antalet anställda netto. Svenska teknikföretag har mått över lång tid haft en produktivitetstillväxt på i genomsnitt (och beroende på hur man räknar) 4,5 till 5 procent per år. Räknar vi här produktiviteten som förändringen i produktionsvolym per anställd, är det lätt att inse att produktionen långsiktigt måste öka mer än de 4,5-5 procent per år för att antalet anställda också långsiktigt skall öka. Motsvarande krav på ökad produktivitet kan påvisas för jämförbar tillverkning i andra länder.

Ser vi tillbaka på 2000-talets första årtionde kan vi konstatera att antalet direktanställda i teknikföretag totalt minskat med runt 100 000 personer, eller med drygt en fjärdedel från en topp år 2000 fram till det senaste årsskiftet. Runt hälften av nedgången, dvs. cirka 50 000 personer, är en minskning enbart det senaste året. Den nedgången är i allt väsentligt en anpassning till en för många företag avsevärt lägre efterfrågan efter finanskrisen. Produktionsnivån har här fallit med i genomsnitt runt en tredjedel och därtill med stor variation mellan olika företag och branscher. Därmed är man tillbaka i nivå med 1996 och också mer än tio procent lägre än vid millennium skiftet. Det skall noteras att 2000-talets första tio år innefattar både IT-krisen i början och finanskrisen i slutet av perioden.

DIAGRAM 1: Antalet anställda i teknikföretag ned med runt 100 000 personer under 2000-talets första årtionde

Källa: SCB, KSP och AKU (uppräknat till kvartal), SNI 2007 t.o.m. november samt prognos december 2009

Vi har nu både en lägre produktionsnivå och väsentligt färre anställda än för tio år sedan och frågan är vad vi kan räkna med kommer att gälla när vi går in i 2010-talet?

Svaret på frågan hur sysselsättningen mer kortsiktigt kommer att utvecklas framöver avgörs i första hand av konjunkturen. Med frågan är i vilken omfattning företagen kommer att öka produktionen i Sverige i konkurrens med andra lokaliseringar och i vilken omfattning omstruktureringar mellan olika företag kommer att ske. Svaren kommer att ha betydelse redan i det korta perspektivet.

Sysselsättningen följer kortsiktigt konjunkturen men ...

Historiskt är det lätt att påvisa att sysselsättningen följt med i konjunkturens svängningar. Detta med en fördröjning på mellan ett halvår och ett år. Sambandet lär i vart fall i princip fortsatt att gälla, men frågan är i vilken omfattning och på vilket sätt en förbättring i konjunkturen framöver kan komma att påverka sysselsättningen i Sverige. Är den trendmässiga utvecklingen av produktionen för svag, då vet vi att antalet anställda kommer att fortsätta minska även i ett längre perspektiv.

Den mer stabila ordernivån vi noterade i slutet av 2009 indikerar att riktningen på konjunkturen framöver bör bli uppåt. Det finns ett antal risker för nya bakslag men att vi lämnat den absoluta bottenpunkten i den djupa lågkonjunkturen bakom oss och också kan se fram emot en återhämtning för exporten och (i allmänhet i ett svenskt perspektiv) mer för konsumentvaror än för investeringsvaror, förefaller rimligt.

Hur starkt eller snabbt konjunkturen kan komma att förbättras under 2010 är däremot mer osäkert. Detta inte minst mot bakgrund av det extremt låga kapacitetsutnyttjande flertalet företag fortfarande har. Ytterligare en stor osäkerhet utgör kommande effekter på ekonomin i olika länder när de stora räkningarna för gjorda stimulansåtgärder ska betalas. Att kommande populärt kallade "exit-strategier" kommer att begränsa tillväxten internationellt råder knappast någon tvekan om. Det råder heller inte någon tvekan om att tillväxten påverkas klart negativt genom höga marknadsräntor om en sanering av länders statsfinanser skulle utebli. En negativ påverkan är alltså oundviklig.

Även om vi utgår från att vi har bättre konjunkturen för flertalet företag i sikte, är förutsättningarna för sysselsättningen åtminstone kortsiktigt mer negativa. Här saknas ännu indikationer på en mer närastående uppgång. För teknikföretag var tvärtom takten nedåt så sent som i november månad (f.n. senast aktuella uppgift) högre än tidigare uppmätt, eller minus drygt 17 procent jämfört med motsvarande månad ett år tidigare. För sysselsättningen har vi ännu inte nått botten.

Särskilt det faktum att många företag fortfarande har ett rekordlåg utnyttjande av sina produktionsresurser talar för att de kan möta en ökning i efterfrågan utan att öka produktionskapaciteten eller antalet anställda. Därtill är det inom industrin mer på export som en bättre efterfrågan bör komma och här är det överlag de riktigt stora internationellt verksamma företagen som dominerar.

... var finns de nya jobben?

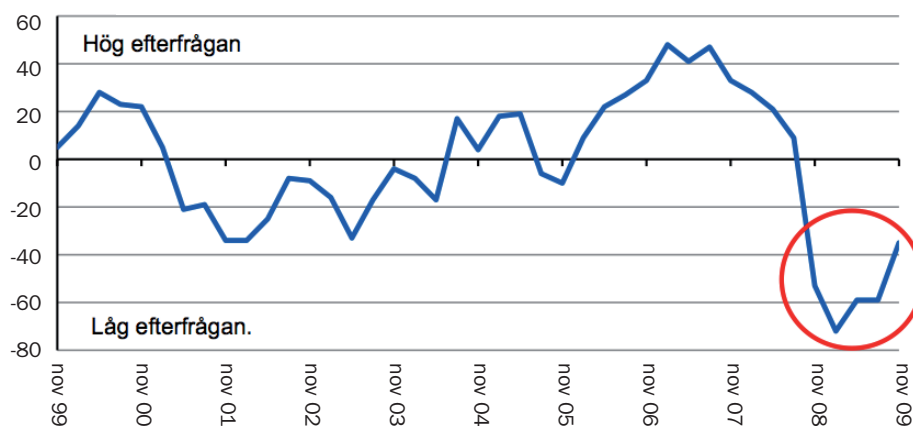
Det finns de som hävdar att det är i de mindre och små företagen som de nya jobben finns och inte i storföretagen. Detta mot bakgrund av att stora företag främst växer utanför Sverige och samtidigt minskar antalet anställda här hemma.

För företag som redan har en stor verksamhet i Sverige så kan naturligtvis marknadsmässiga förutsättningar saknas för en expansion av verksamheten här hemma som också ökar antalet anställda netto. En annan förklaring är att en ökad försäljning i andra länder i många fall av olika skäl kräver en lokal närvaro med produktion. Detta brukar vara särskilt viktigt för företag som säljer direkt till slutkonsumenter.

Om stora företag generellt har mindre anledning att netto öka antalet direktanställda i Sverige, så bör man samtidigt komma ihåg deras i många fall avgörande betydelse för mindre företag. Utan storföretagen skulle många underleverantörer ha betydligt svårare att förse egen personal med arbete i Sverige. Man bör även i sammanhanget komma ihåg att utan kunder som ställer höga krav, så riskeras att leverantörer utvecklas i mindre grad, dvs. blir mindre konkurrenskraftiga på sikt. Ofta är det de stora företagen som är motorn i kompetensutveckling och de brukar ha särskilt stor attraktionskraft för de mest kvalificerade personerna.

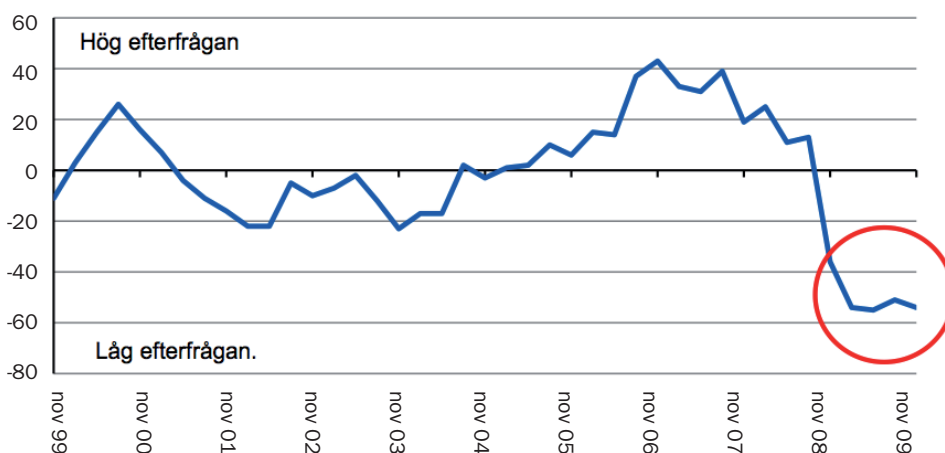
Ser vi till det dagsaktuella läget kan vi notera att det är de stora företagen som har ett stigande efterfrågetryck, men att så hittills inte är fallet för de mindre;

DIAGRAM 2: Efterfrågetryck för teknikföretag med över 500 anställda

Efterfrågetryck = Bearbetning av orderstockar-färdigvarulager
 Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer, andel företag

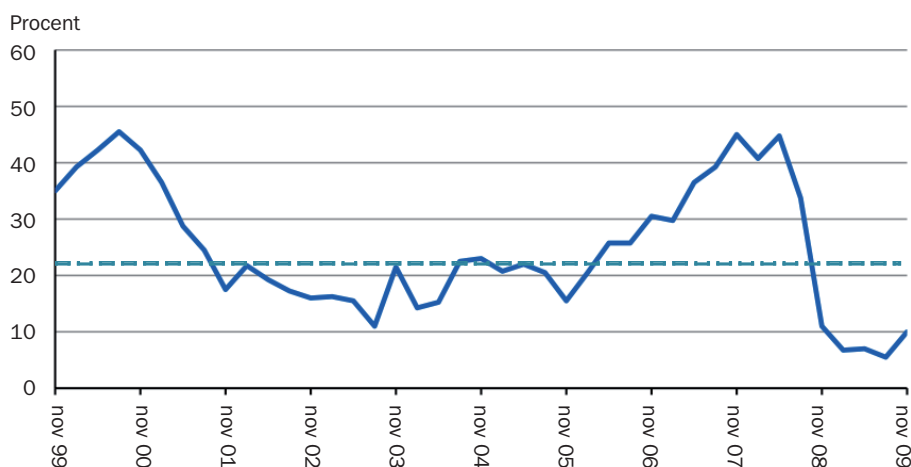
DIAGRAM 3: Efterfrågetryck för teknikföretag med 0-74 anställda

Efterfrågetryck = Bearbetning av orderstockar-färdigvarulager
 Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer, andel företag

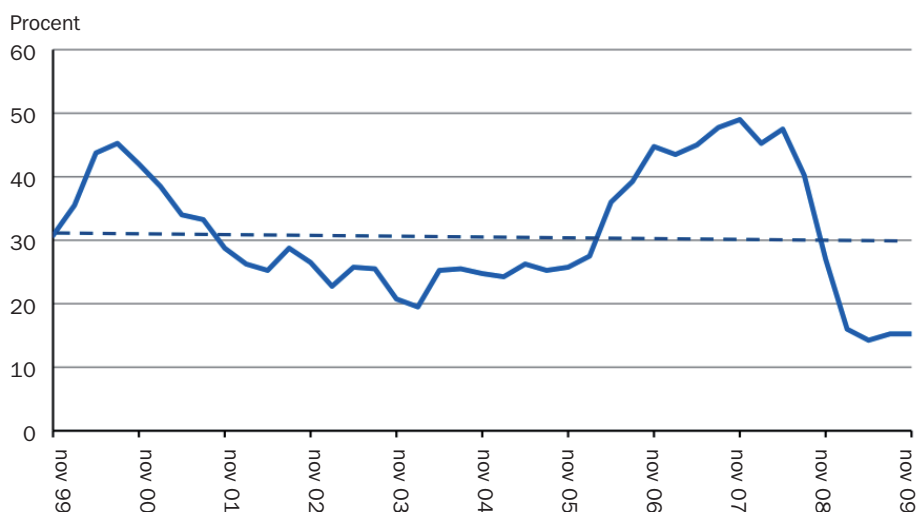
Som framgår ovan är skillnaden mellan storleksgrupperna på senare tid betydande. För de små företagen är efterfrågetrycket fortfarande oförändrat kvar på en rekordlåg nivå. Ser vi till resursutnyttjandet är bilden emellertid mer samstämmig mellan stora och små företag och kvar på en rekordlåg nivå;

DIAGRAM 4: Resursutnyttjande. Teknikföretag över 500 anställda.

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande (50 %), andelen företag med brist på yrkesarbetare (25 %) och andelen företag med brist på ingenjörer. Streckad linje visar genomsnitt under perioden.

DIAGRAM 5: Resursutnyttjande. Teknikföretag 0-74 anställda.

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande (50 %), andelen företag med brist på yrkesarbetare (25 %) och andelen företag med brist på ingenjörer. Streckad linje visar genomsnitt under perioden.

Det mycket låga utnyttjandet av produktionskapacitet och arbetskraft innebär att även med ett ökat efterfrågetryck kommer det att dröja innan man kan förvänta att detta leder till att företagen anställer fler.

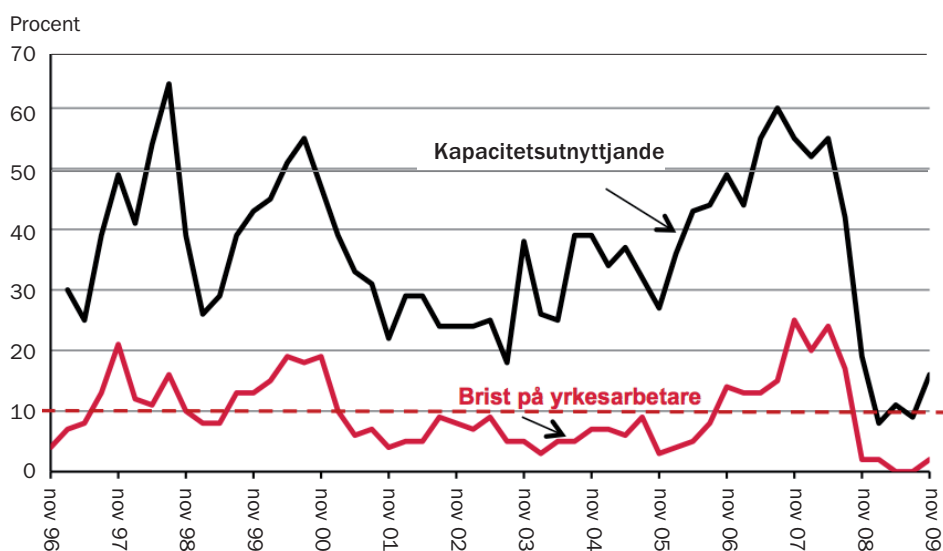
Resursutnyttjandet har under perioden ovan i genomsnitt varit högre för de små företagen jämfört med de stora. Förklaringen är främst att de små företagen över tid haft en klart större brist på yrkesarbetare jämfört med storföretagen. För tekniker/ingenjörer gäller det omvända, men här är skillnaden inte alls i samma storleksordning. Därtill har de små företagen rapporterat ett i genomsnitt jämförelsevis

något högre utnyttjande av sin produktionskapacitet. Skillnaderna mellan grupperna framgår i följande fyra diagram;

Fortsatt mycket låg efterfrågan på yrkesarbetare

Bristen på yrkesarbetare har den senaste tioårsperioden varit mycket begränsad i de stora företagen och sedan drygt ett år den närmast helt obefintlig;

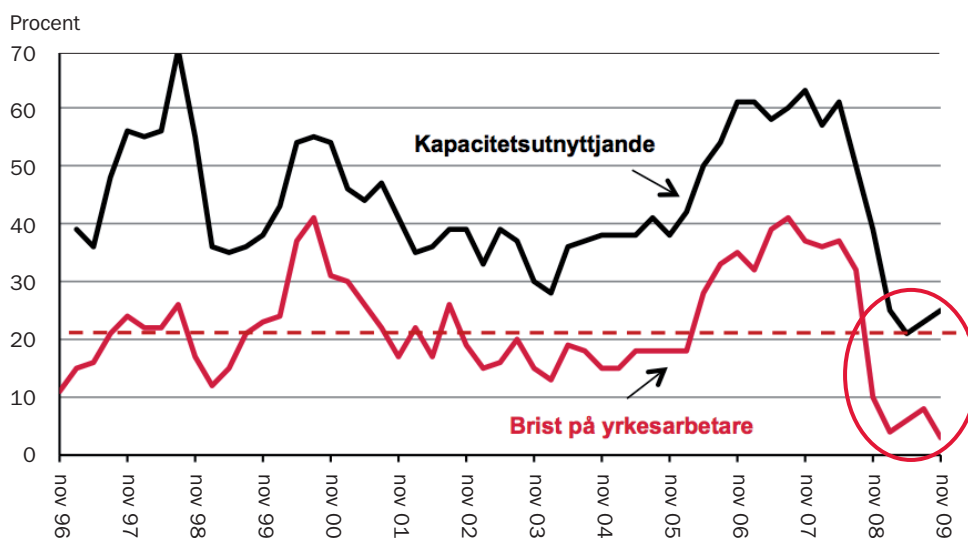
DIAGRAM 6: Brist på yrkesarbetare vs konjunkturen. Teknikföretag över 500 anställda.

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande respektive andel företag med brist på yrkesarbetare
Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer

Även i de små företagen är bristen på yrkesarbetare nu på rekordlåg nivå;

DIAGRAM 7: Brist på yrkesarbetare vs konjunkturen. Teknikföretag 0-74 anställda.

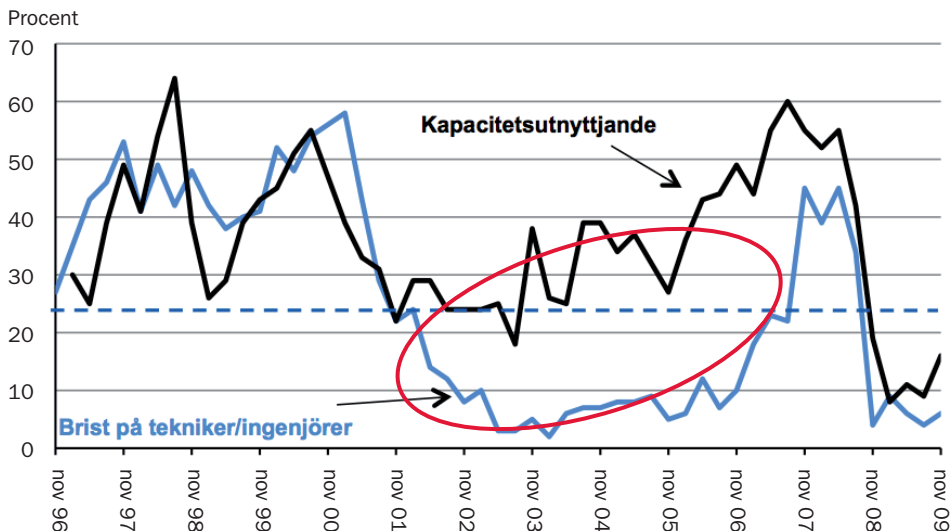

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande respektive andel företag med brist på yrkesarbetare
Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer

Tekniker/ingenjörer inte lika trång sektor som tidigare

Andelen tekniker/ingenjörer har stadigt och under lång tid ökat i industrin. Men efter den s.k. IT-kraschen i början av 2000-talet har bristen varit jämförelsevis begränsad. En av flera förklaringar är att matchningen mellan utbildningssystemets utbud och företagens behov har förbättrats såväl kvantitativt som sammantaget.

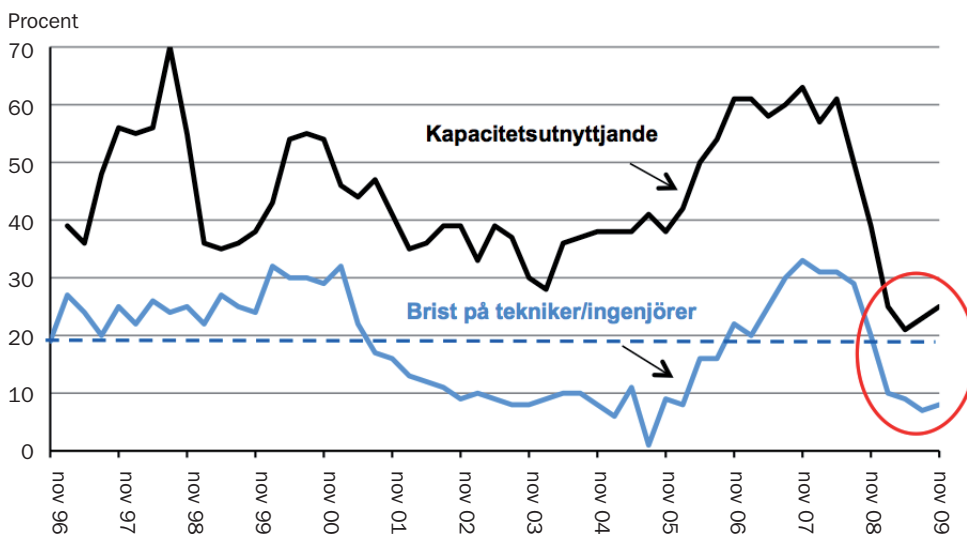
DIAGRAM 8: Brist på tekniker/ingenjörer vs konjunkturen. Teknikföretag över 500 anställda.

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande respektive andel företag med brist på tekniker
Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer

De små företagen har mer genomgående under perioden (och också mer i likhet med bristen på yrkesarbetare) haft en mer begränsad brist oavsett konjunkturläge.

DIAGRAM 9: Brist på tekniker/ingenjörer vs konjunkturen. Teknikföretag 0-74 anställda.

Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande respektive andel företag med brist på tekniker
Källa: Teknikföretagens konjunkturbarometer

Blir det fler jobb 2010?

I ett så kort perspektiv framåt som den förväntade utvecklingen under år 2010 kan sägas att företagets behov av arbetskraft överlag i allt väsentligt mer bestäms av konjunkturen än av mer grundläggande strukturella förändringar som exempelvis behov av kompetensskiften eller pensionsavgångar.

Detta gäller i särskilt hög grad i och med att det i dagsläget är ett rekordlångt resursutnyttjande i företagen. När företagen som nu har massor av outnyttjad produktionskapacitet och med en regelmässig tidsmässig eftersläpning mellan konjunktur och sysselsättning, är det svårt att komma till någon annan slutsats än att det kortsiktigt blir fortsatt dystert för sysselsättningen netto i år. Vi har inte heller ännu sett någon bottenkänning för sysselsättningen på det sätt som vi noterat för konjunkturen. Då företagen i början av nedgången först avvecklade inhyrd och mer tillfällig personal samt i förkommande fall upparbetade tidsbanker mm kom nedgången i antal fast anställda sent. Ett stort antal personer har under senare tid arbetat med förkortad arbetstid efter lokala överenskommelser, vilket är ytterligare en faktor som visar hur lågt resursutnyttjandet är. Att det av dessa skäl lär dröja längre än vanligt med nyanställningar förefaller logiskt.

Initialt och åtminstone kortsiktigt kommer det att uppstå ett växande gap mellan stigande kapacitetsutnyttjande och fortsatt begränsat behov av arbetskraft. Mer generellt kan också hävdas att behov av mer direkt produktionsrelaterad personal bör visa sig tidigare jämfört med annan personal. En prognos om kommande personalbehov skulle (oaktat eventuellt tillkommande mer strukturellt bestämda faktorer, varav några nämnts tidigare) normalt vara mer positiv för personal kopplad direkt till produktion än för andra grupper. Andelen tjänstemän som berörs av neddragningar kommer därför antagligen att stiga.

Det finns också andra slags risker som kan komma att begränsa genomslaget av bättre konjunkturer. Den mest uppenbara särskilt för stora företag är att det extremt låga kapacitetsutnyttjandet kan komma att innebära direkta nedläggningar av ett antal produktionsanläggningar inom den egna verksamheten eller minskad kapacitet genom strukturaffärer med andra företag.

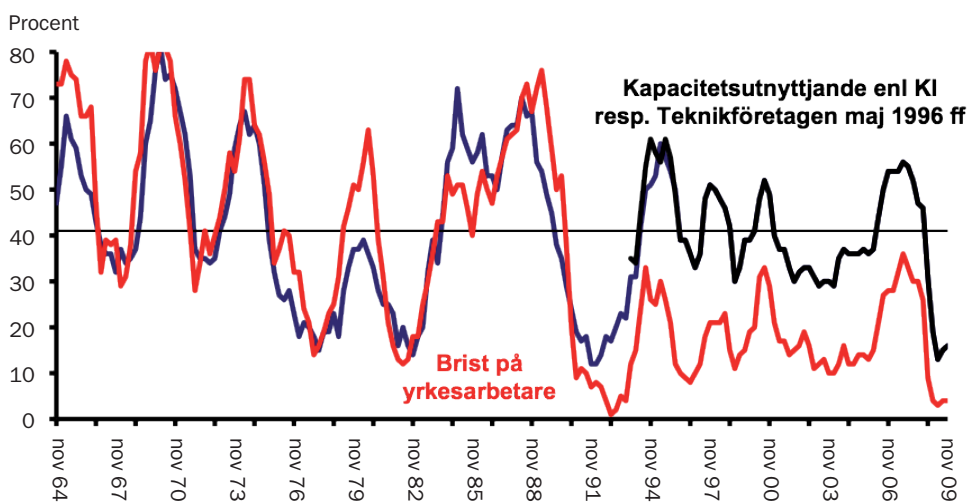
Borttagande av produktionskapacitet riskerar således att medverka till att ytterligare jobb försvinner framöver.

Som inledningsvis omnämnts är naturligtvis de marknads- och konkurrensmässiga förutsättningarna för en växande verksamhet i sig avgörande för det framtida behovet av arbetskraft. Sveriges i dessa sammanhang rent geografiska belägenhet ute i periferin, måste då kompenseras av andra relativt sett mer fördelaktiga konkurrensförutsättningar.

Sammanfattningsvis finns det anledning att räkna med att bättre konjunkturer i ett kortare perspektiv inte räcker för att efterfrågan på arbetskraft ska vända upp. Mätt över helåret 2010 blir resultatet negativt och vi uppskattar i dagsläget nedgången till storleksordningen minus 5 procent.

Sysselsättning och behov av arbetskraft i ett längre perspektiv

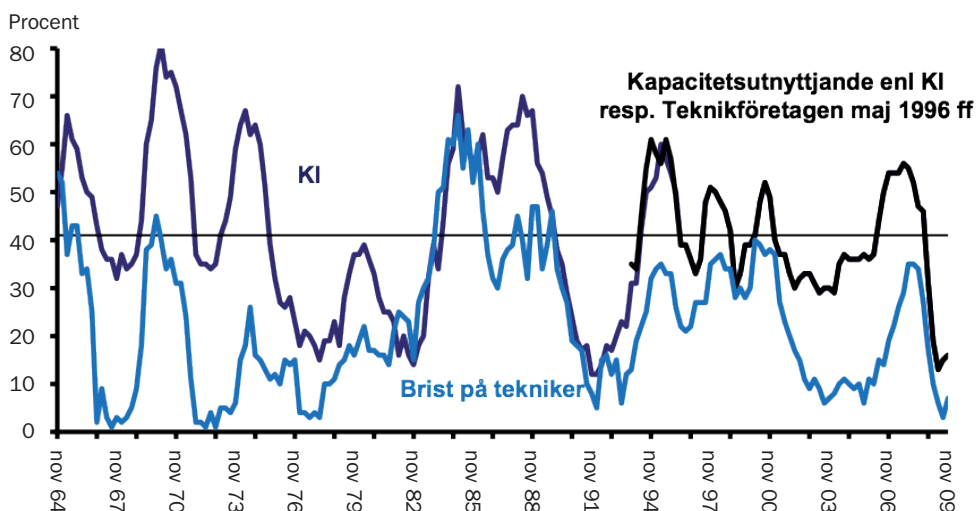
Intressant att notera är att den av företagen rapporterade bristen på personal visserligen svänger med konjunkturen men inte alls i samma omfattning (se diagram 6 t.o.m. 9) som tidigare. Särskilt tydligt är detta för brist på yrkesarbetare i de stora företagen och för brist på tekniker/ingenjörer de små företagen;

DIAGRAM 10: Brist på yrkesarbetare vs konjunkturen

Källa: KI, Teknikföretagen. Andel företag som utnyttjar produktionskapaciteten fullt ut resp. har brist på yrkesarbetare. Helt dragen linje är långsiktigt genomsnitt för utnyttjandegraden. Konjunkturinstitutets (KIs) serie har upphört. Teknikföretagen fr.o.m. maj -96.

Bristen på yrkesarbetare har sedan kostnadskrisen i början av 1990-talet varit på jämförelsevis låga nivåer. Tidigare uppstod regelmässigt omfattande brist på denna nyckelpersonal särskilt i goda konjunkturer. Det sambandet är idag påtagligt uttunnat.

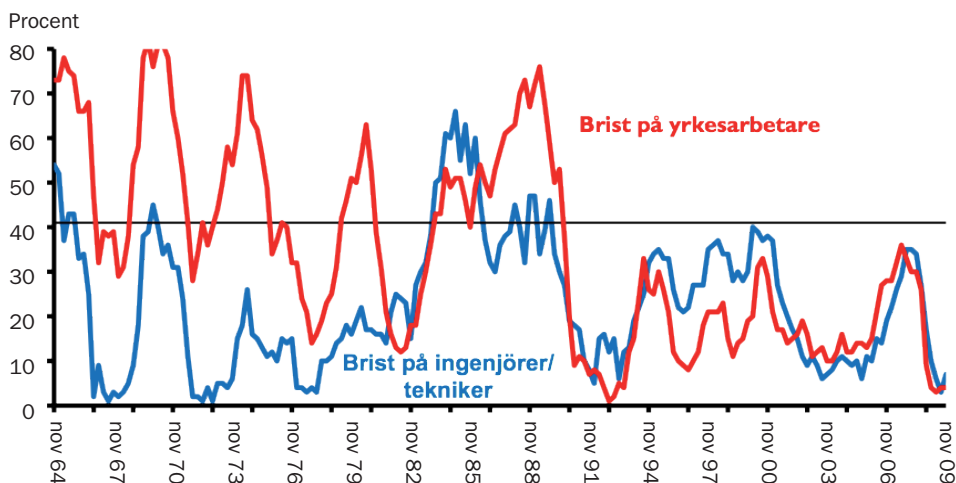
För tekniker/ingenjörer har utvecklingen historiskt sett varit annorlunda och här kom motsvarande trendbrott först efter IT-kraschen vid millenniumskiftet.

DIAGRAM 11: Kapacitetsutnyttjande och brist på tekniker/ingenjörer

Källa: KI, Teknikföretagen. Andel företag som utnyttjar produktionskapaciteten fullt ut resp. har brist på tekniker. Helt dragen linje är långsiktigt genomsnitt för utnyttjandegraden. Konjunkturinstitutets (KIs) serie har upphört. Teknikföretagen fr.o.m. maj -96.

Under 1960- och 1970-talen var brist på tekniker/ingenjörer ett relativt okänt fenomen och i stark kontrast med bristen på yrkesarbetare, den tidens trånga sektor. Efter devalveringspolitiken 1976-1982 uppstod inte bara en stor brist på tekniker och också en rejält överhettad arbetsmarknad som för yrkesarbetare räckte årtiondet ut. Sen kom kostnadskrisen.

DIAGRAM 12: Brist på yrkesarbetare vs tekniker/ingenjörer

Källa: KI, Teknikföretagen. Andel företag som har brist på yrkesarbetare resp. tekniker/ingenjörer. Heldragen linje är långsiktigt genomsnitt för utnyttjandegraden. Konjunkturinstitutets (KIs) serie har upphört. Teknikföretagen fr.o.m. maj '96.

Låg risk överhettad arbetsmarknad även på längre sikt

Trots att vår arbetsmarknad med IT-boomen som enda mer markanta undantag inte i någon mer nämnvärd omfattning varit överhettad alltsedan kostnadskrisen för drygt 20 år sedan, så har överhettningens frågan regelmässigt återkommit. Varningar har utfärdats så snart konjunkturen visat minsta tecken på uppgång. Så också denna gång.

Konjunkturmässigt och mer kortsiktigt är som tidigare tydligt visats ingen vändning ännu i sikte vad gäller arbetsmarknaden, men i ett lite längre perspektiv kan det förhoppningsvis se bättre ut. Något som vanligtvis brukar framföras relativt tidigt – efter det att en vändning uppåt i konjunkturen inletts – är varningar för kommande brister på personal, eller påfallande ofta varningar för en kommande direkt överhettad situation på arbetsmarknaden. Ett ökande antal pensionsavgångar i kombination med ett jämförelsevis begränsat antal tillkommande yngre potentiella medarbetare skulle ytterligare kunna försämra balansen.

Frågan om industrins framtida möjligheter att ha tillräcklig tillgång till den personal man kommer att efterfråga är på många sätt avgörande och innehåller många var för sig viktiga frågor som utbildning och kompetens, lönebildning, matchning, anställningsformer m.m.

Om man kan tillåta sig att generalisera så kan hävdas att stora företag här agerar aktivt för att säkerställa sina framtida kompetensbehov kvalitativt och kvantitativt.

Små företag har däremot inte egna resurser för detta utan förlitar sig mer på att kompetens finns tillgänglig när väl behovet uppstår. Små företag har relativt sett mindre kontroll på sitt framtida personalbehov men är å andra sidan mer flexibla och snabbfotade när det gäller att hantera flaskhalsar som uppstår.

Intressant inför framtiden är också att jämföra med andra länders sätt att under lågkonjunkturen försöka säkerställa att kompetens finns på plats när konjunkturen väl vänder upp. Ett exempel är s.k. permitteringslöneanordningar vilka möjliggör att personal i större omfattning kunnat behållas (bilindustri i Tyskland är ett av flera sådana exempel).

Det är avgörande att notera att permitteringslöneanordningar av tysk modell är oerhört kostsamma samt innebär att företagen i en återhämtningsfas måste hantera en situation med betydande övertalighet. När situationen om ett antal år mera säkert kan överblickas bör en noggrann utvärdering av för- och nackdelar ske.

Mot denna typ av stöd kan ställas den för industrin i Sverige gällande modellen att på en rad olika sätt understödja förmågan att snabbt anpassa sig till nya situationer. Hit hör åtgärder som inhyrning av personal, tidsbegränsade anställningar, tidbanker (konjunkturanpassade arbetstider) och nu senast de lokala s.k. krisavtalen mm. Eftersom man aldrig i förhand kan veta vad som kommer att gälla i framtiden är det framförallt anpassningsförmågan som blir angörande för framgången på sikt. Med fokus på flexibilitet och anpassningsförmåga förbättras också förutsättningarna för en bättre produktivitet samtidigt som den minst lika svåra frågan om rätt framtida kompetens underlättas.

Den ”frikoppling” mellan konjunktur och faktisk brist på nyckelpersonal vi numerar ser, fanns inte före 2000-talets första årtionde. En förklaring är en ökad flexibilitet och anpassningsförmåga där några av förändringarna ovan positivt medverkat, medan andra tillkommit först på senare tid. Mycket av den ökade anpassningsförmågan återfinns vi naturligtvis i lika hög grad hos våra internationella konkurrenter och i anläggningar i andra länder. I en alltmer globaliserad värld ställs samma krav överallt och det är bara de som väl motsvarat kraven som överlever. Man kan även fundera över i vilken grad den tydligt minskade risken för brist på personal kan uttryckas i termer av en bättre fungerande arbetsmarknad/lönebildning.

Globaliseringen har i sig minskat tendenser till en mer överhettad arbetsmarknad i och med att stora mängder arbetskraft tillkommit och att de nu är med och konkurrerar om jobben. Att priset på olika arbetsinsatser, såväl mer som mindre kvalificerade, anpassas till utbudet är knappast förvånande. Även på arbetsmarknaden finns alltså ett ”new normal”. Mer globalt verksamma företag är också mer geografiskt flexibla och kan balansera om mellan olika anläggningar. De kan också i ökad utsträckning tillfälligt eller permanent köpa in produktionskapacitet från andra företag på global basis. Klart att sådana förändringar också minskar risken för en lokalt överhettad arbetsmarknad.

Att förutsättningarna förbättrats för arbetstagare inom Europa att söka arbete inom en betydligt större arbetsmarknad än tidigare är en aktuell förändring från vårt när-område av betydelse. Under en period där skillnaderna i välstånd mellan västra och

östra Europa i utgångsläget var stora har detta inneburit en rörlighet som rimligen också motverkat att mer överhettade situationer uppstått.

Med utgångspunkt av hur utvecklingen av vår arbetsmarknad hittills varit under 2000-talet och hur förutsättningarna på olika sätt förändras, så förefaller risken för en kvantitativt mer omfattande kommande överhettning som minst sagt begränsad. Detta även i ett lite längre perspektiv, eller ens om en mer kraftfull och snabb återhämtning mot förmodan nu skulle ske. Särkilt intressant blir att utvärdera hur vår svenska modell med fokus på ökad flexibilitet och inriktad på anpassning till nya förutsättningar kommer att stå sig i jämförelse med de mer statiska modeller som tillämpas på andra håll, inte minst inom Europa.

